

U N I W E R S Y T E T W A R S Z A W S K I

Wydział Lingwistyki Stosowanej

INSTYTUT LINGWISTYKI STOSOWANEJ

Institute of Applied Linguistics

dr hab. Janina Mołczanow, prof. ucz.

Warszawa, 29.01.2026

Recenzja pracy doktorskiej mgr Hanny Kasperek pt. Jaw and lip gestures as articulatory correlates of rhythmic features of Polish utterances (Gesty żuchwy oraz warg jako korelaty artykulacyjne cech rytmicznych polskich wypowiedzi), ss. 170

Uwagi wstępne

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska mgr Hanny Kasperek poświęcona jest analizie artykulacyjnych korelatów rytmu mowy w języku polskim, ze szczególnym uwzględnieniem ruchów żuchwy oraz warg, badanych przy użyciu artykulografii elektromagnetycznej (EMA). Głównym celem pracy jest ustalenie, czy i w jaki sposób wybrane zmienne prozodyczne — akcent zdaniowy oraz fokus kontrastywny — wpływają na konfigurację artykulatorów oraz na wybrane parametry fonetyczno-akustyczne realizacji samogłosek w wypowiedziach zdaniowych. Wyniki badań wskazują jednoznacznie na istnienie systematycznych zależności między prominencją prozodyczną a ruchami żuchwy i warg. Samogłoski realizowane w pozycji akcentu zdaniowego oraz — w jeszcze większym stopniu — fokusu kontrastowego charakteryzują się istotnie większym wychyleniem żuchwy oraz większym rozwarciem warg. Efektom tym towarzyszą przewidywalne zmiany akustyczne, obejmujące m.in. wzrost F0, intensywności oraz czasu trwania.

Problematyka rozprawy mieści się w obszarze badań nad fonetyką artykulacyjną i akustyczną, prozodią oraz rytmem mowy i wpisuje się w aktualne nurty badań. Jednocześnie należy podkreślić, że w odniesieniu do języka polskiego zagadnienie to pozostaje w dużej mierze nierozpoznane. O ile akustyczne korelaty rytmu i akcentu były przedmiotem licznych analiz, o tyle systematyczne badania artykulacyjne w tym zakresie praktycznie nie były dotąd prowadzone. Już z tego względu rozprawa posiada wyraźną wartość nowatorską.

Struktura i ogólna ocena rozprawy

Rozprawa liczy 170 stron i składa się z pięciu rozdziałów, poprzedzonych wstępem i zakończonych syntetycznym podsumowaniem, bibliografią oraz obszernymi aneksami metodologicznymi. Struktura pracy jest przejrzysta i logiczna, a podział na część teoretyczną i empiryczną odpowiada przyjętym standardom.

Z formalnego punktu widzenia rozprawa została przygotowana bardzo starannie. Tekst napisany jest poprawną, idiomatyczną angielszczyzną, terminologia stosowana jest konsekwentnie, a wywód cechuje się dużą precyzją. Styl pracy jest jednoznacznie naukowy i odpowiada standardom publikacji w renomowanych czasopismach z zakresu fonetyki.

Rozdział pierwszy stanowi przegląd badań nad rytmem mowy, obejmujący zarówno klasyczne koncepcje oparte na izochronii, jak i współczesne podejścia akcentujące rolę struktury metrycznej oraz dynamiki artykulacyjnej. Autorka wykazuje się bardzo dobrą znajomością literatury, umiejętnie rekonstruuje kolejne etapy rozwoju badań oraz wskazując ich ograniczenia. Na szczególne uznanie zasługuje krytyczne omówienie miar rytmu opartych wyłącznie na danych akustycznych. Autorka trafnie wskazuje, że miary te nie pozwalają na wgląd w mechanizmy generujące obserwowane wzorce czasowe. Argumentacja ta stanowi ważne uzasadnienie dla przyjęcia perspektywy artykulacyjnej. Można zauważyć, że w części teoretycznej Autorka posługuje się pojęciem „rytmu mowy” w dość szerokim, momentami niejednoznacznym znaczeniu. Choć deklaruje świadomość wieloznaczności tego terminu, nie zawsze jest jasne, czy w danym fragmencie odnosi się on do struktury metrycznej czy do wzorców czasowych w wypowiedzi.

Rozdział drugi, poświęcony akcentowi w języku polskim, stanowi ważne ogniwo łączące teorię z częścią empiryczną. Autorka jasno rozróżnia akcent leksykalny, akcent zdaniowy oraz fokus kontrastywny, co jest metodologicznie uzasadnione.

Część metodologiczna rozprawy została przygotowana z dużą starannością i świadczy o bardzo dobrym przygotowaniu Autorki do prowadzenia badań eksperymentalnych. Autorka szczegółowo omawia plan eksperymentu, dobór zmiennych, materiał językowy, procedurę nagraniową oraz sposób przetwarzania danych artykulacyjnych i akustycznych. Główną metodą badawczą była artykulografia elektromagnetyczna (EMA), umożliwiającą precyzyjny pomiar ruchów wybranych artykulatorów, w szczególności żuchwy oraz warg. Ruchy te analizowano pod kątem parametrów takich jak zakres wychylenia, trajektoria oraz dynamika gestów artykulacyjnych. Dane artykulacyjne zostały zsynchronizowane z sygnałem akustycznym, co pozwoliło na równoległą analizę artykulacyjną i akustyczną. Badanie przeprowadzono z udziałem sześciu rodzimych użytkowników języka polskiego (należy podkreślić, iż w badaniach artykulograficznych taka liczebność próby jest typowa i w pełni uzasadniona ze względów praktycznych i metodologicznych).

Eksperyment uwzględniał różne warunki prozodyczne, w tym wypowiedzi neutralne oraz wypowiedzi z wyraźnie zaznaczonym fokusem kontrastycznym, co umożliwiło porównanie realizacji samogłosek w odmiennych konfiguracjach prozodycznych. Materiał językowy obejmował starannie dobrane zdania testowe, w których kontrolowano strukturę segmentalną oraz pozycję analizowanych samogłosek. W tym kontekście warto jedynie zaznaczyć, że miejsce i sposób artykulacji spółgłosek w bezpośrednim sąsiedztwie samogłoski mogły potencjalnie pełnić rolę dodatkowego czynnika modyfikującego amplitudę ruchu żuchwy w sąsiednich samogłoskach niezależnie od ich jakości czy statusu prozodycznego. Należy jednak podkreślić, że Autorka ma świadomość tego typu ograniczeń metodologicznych i odnosi się do nich w dalszej części rozprawy (por. s. 113).

Uzyskane wyniki pozwalają na stwierdzenie, że ruchy żuchwy i warg pełnią funkcję artykulacyjnych korelatów rytmu mowy i odzwierciedlają hierarchiczną strukturę metryczną wypowiedzi. Szczególnie interesującym elementem pracy jest obserwacja zjawiska określonego jako *jaw drift*, polegającego na stopniowym zmniejszaniu wychylenia żuchwy w trakcie wypowiedzi. Wydaje się, że zjawisko to wymaga dalszych, ukierunkowanych badań, zanim będzie można jednoznacznie określić jego status teoretyczny.

Ponadto, wyniki analiz wskazują na istotny wpływ jakości samogłoski na wartości analizowanych zmiennych artykulacyjnych i akustycznych, przy czym poszczególne kategorie samogłosek wykazują odmienne wzorce reakcji na czynniki prozodyczne. Zmiany związane z pozycją prozodyczną są w przypadku samogłosek wysokich są słabiej zaznaczone, co znajduje potwierdzenie zarówno w danych artykulacyjnych, jak i akustycznych. Na marginesie warto

odnotować, iż wyniki licznych badań wskazują, iż w wielu językach samogłoski wysokie są realizowane w sposób bardziej stabilny niż samogłoski średnie i niskie. Na przykład, w systemach z fonologiczną redukcją samogłoskową głoski wysokie są na ogół wyłączone z tego procesu.

Przy całokształcie wysokiej oceny rozprawy warto również odnieść się do kilku zagadnień, które budzą pytania. W rozprawie termin *structuralism/structural* używany jest miejscami w sposób nie do końca jednoznaczny. Na przykład, na s. 19, w sekcji 1.1.4, użyte zostało określenie *structural tradition* w odniesieniu do teorii metrycznej. Warto rozważyć drobne doprecyzowanie terminologiczne, aby uniknąć możliwej niejednoznaczności. Teoria metryczna (Hayes 1995; Liberman & Prince 1977) nie wywodzi się bowiem z tradycji strukturalizmu językoznawczego XX wieku, lecz powstała w ramach fonologii generatywnej jako jedno z nieliniarnych ujęć struktury prozodycznej. Jej „strukturalny” charakter odnosi się do hierarchicznego, relacyjnego sposobu reprezentowania prominencji, a nie do zakorzenienia w klasycznym strukturalizmie. Ponadto, w dyskusji dotyczącej *metrical grids*, prowadzonej w tym samym akapicie, poza przywołaną pracą Agnieszki Wagner, przydatne byłoby odwołanie się również do klasycznych ujęć, takich jak Halle i Vergnaud (1987) lub Hayes (1995).

Rozdział 4.8 stanowi ważną i przekonującą syntezę wyników empirycznych rozprawy. Autorka w spójny sposób porządkuje obserwowane efekty artykulacyjne i pokazuje ich hierarchiczny charakter, co pozostaje w ogólnej zgodności z artykulacyjnym ujęciem rytmu mowy. Należy jednak zauważyć, że dyskusja ta tylko w ograniczonym stopniu odnosi się explicite do modeli artykulacyjnych przedstawionych wcześniej w rozdziale 1.3. Choć wyniki są konceptualnie zbieżne zwłaszcza z podejściem fonologii artykulacyjnej, związki te pozostają raczej implicytne, a pozostałe modele (Frame/Content oraz Converter/Distributor) nie są w tym miejscu systematycznie wykorzystane jako ramy interpretacyjne. W efekcie rozdział 4.8 pełni przede wszystkim funkcję syntezy empirycznej, natomiast potencjał do bardziej bezpośredniego, modelowo ukierunkowanego odniesienia wyników do ujęć teoretycznych zarysowanych w części wstępnej pozostaje otwartym polem do dalszych analiz i przyszłych badań.

Na koniec chciałabym dodać jeszcze jedną drobną uwagę. Na s. 87 stwierdzono, że samogłoski w pozycji Accent w wypowiedziach neutralnych są krótsze niż w pozycji Accent w wypowiedziach z fokusem. Najprawdopodobniej jest to pomyłka redakcyjna, ponieważ dane przedstawione na s. 88 (por. także rys. 4.2.2) wskazują na odwrotną zależność, tj. że czas trwania samogłosek w pozycji Accent w warunku Focus jest krótszy niż w pozycji Accent w warunku neutralnym.

Przedstawione uwagi nie mają charakteru zasadniczego i należy je traktować raczej jako wskazówki do dalszego rozwijania badań niż jako zarzuty podważające wartość pracy. Podsumowując, rozprawa przedstawia wnikliwą i metodologicznie dojrzałą analizę artykulacyjnych korelatów akcentu zdaniowego oraz fokusu kontrastywnego w języku polskim. Na szczególne uznanie zasługują odniesienia do co najmniej kilku obszarów badań, takich jak fonetyka artykulacyjna i akustyczna, fonologia prozodyczna oraz badania nad rytmem i akcentem, a także wykorzystanie zaawansowanych metod eksperymentalnych i statystycznych.

Konkluzja

Rozprawa doktorska mgr Hanny Kasperek stanowi oryginalny i wartościowy wkład w badania nad fonetyką artykulacyjną i rytmem mowy w języku polskim. Praca wnosi nowy materiał empiryczny, oparty na rzetelnie zaprojektowanych i przeprowadzonych badaniach eksperymentalnych, oraz podejmuje ambitną próbę integracji danych artykulacyjnych z teorią rytmu i akcentu.

Z przekonaniem stwierdzam, że przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska spełnia wymogi określone w art. 187. p. 1-2 ustawy Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce z dnia 20 lipca 2018 roku i wnioskuję o dopuszczenie mgr Hanny Kasperek do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora.

Prof. ucz. dr hab. Janina Mołczanow